

אי אפשר להשיט ספינה במילים*

מאת פרופ' אפרת אביב

מבט מבס"א, מס' 2,294, 4 באוגוסט 2024

תקציר: איומו של ארדואן לפיו טורקיה תפלוש לישראל כפי שפלשה ללוב ולנגורנו-קראבאך נתפס כאמירה החמורה ביותר בהיסטוריה של יחסי ישראל-טורקיה. מאמר זה מתאר את ההקשר והרקע הפוליטיים במסגרתם הושמע האיום, ומנסה לתת מענה לשאלות כגון - מה עומד מאחורי האיום ולאן הוא עלול להוביל ביחסי שתי המדינות. המאמר מנתח את האתגרים הפוליטיים והכלכליים העומדים בפני ארדואן תוך התייחסות ליחסי החוץ של טורקיה בשנים האחרונות, וגורס כי יש להתייחס ברצינות ובחומרה רבה לאיומי ארדואן. אמנם קשה להאמין כי יתמשו בשלב זה, אך בהחלט יש לפקוח עין לכיוון טורקיה בעתיד.

בשנת 2017 פרסמתי ספר בהוצאת Routledge שעסק באנטי-ציונות ובאנטישמיות בטורקיה. מעבר לתיאור התפתחותן של תופעות האנטישמיות והאנטי-ישראליות בטורקיה לאורך השנים, עסקתי בספר בשאלת היותו של ארדואן אנטישמי. הדגשתי את העובדה שבין אם ארדואן אנטישמי ובין אם לאו - תוך הסתמכות על שיקול דעתו וניתוחו של הקורא - העניין החשוב הוא השפעתו על הגברת והתרחבות התפיסות האנטישמיות בחברה הטורקית. בניגוד למדינות אחרות, האנטישמיות והאנטי-ציונות בטורקיה מוכתבות מלמעלה. נזכרתי בזאת לאחר האיום של ארדואן על ישראל לפיו טורקיה תפלוש לישראל כפי שעשתה בלוב ובנגורנו קראבאך, וכי אין דבר שעשוי למנוע זאת ממנה. "אנחנו חייבים להיות חזקים כדי שישראל לא תמשיך במעשיה המגוחכים לפלסטין", אמר. איום זה, שחלק ממנו נועד ליצור חשש לפיו ישראל עלולה לעשות לטורקים מה שלכאורה עשתה לפלסטינים, בא לאחר נאום נתניהו בקונגרס, אך אין הוא בהכרח קשר לנאום, למעט הניסיון לצבור פופולריות במגרש משחקים אחר, שהוא אינו ארצות הברית. ארדואן הפך אובססיבי לנתניהו שמוצג בטורקיה כהיטלר החדש, או כפי שנכתב במודעת רחוב תוך שימשו גרפי בפניו של נתניהו ההופכים בשלבים לפניו של היטלר: "היטלר לא מת, הוא רק משנה צורה". ייתכן שהנאום בקונגרס היווה זרז, אבל זו אינה נקודת המוצא של איומו של ארדואן. האיום הגיע כיממה לאחר הטבח במגדל שאמס, אירוע אליו ארדואן לא התייחס כלל שכן לדידו, הסבל הוא חד-צדדי והוא אינו שייך למדינת ישראל. גם לאחר השביעי באוקטובר אמר ארדואן כי "אנו מזמינים את כל הצדדים לפעול בצורה סבירה ולהימנע מצעדים אימפולסיביים המעוררים מתחים."

בניסיון להבין למה התכוון ארדואן באיומו, עולות שאלות: האם מדובר בשליחת יחידות צבאיות לעזה או שמא מדובר בסיוע בתחמושת? יש לציין כי יצוא הנשק של טורקיה חווה זינוק גדול בשנים האחרונות. התעשייה הביטחונית של טורקיה רשמה בשנת 2022 מחזור

של עשרה מיליארד דולר כשייצוא הנשק עמד על 4.4 מיליון דולר עם צפי לגדול בשנים הבאות. המל"ט הטורקי באיראקטאר, ששיחק תפקיד חשוב במלחמת רוסיה-אוקראינה, בסוריה, בלוב ובנגורנו קארבאך, אינו כלי הנשק היחיד המייצג את טורקיה.

ישראל הופתעה מאימו זה של ארדואן, למרות שהוכחה לכוונותיו התרחשה כבר בספטמבר 2023, אירוע שככל הנראה נשכח בשל טבח אוקטובר 2023. באירוע המדובר, חשפו אנשי המכס בנמל אשדוד ניסיון הברחה מטורקיה של 16 טונות של חומר רקטי שיועד להגיע לרצועת עזה בשתי מכולות במשקל של 54 טונות שהיו אמורות להכיל שקי גבס. חלק מהחומר מהמכולות נלקח לבדיקת מעבדה שאימתה את החשד כי מדובר באמוניום כלוריד המשמש את ארגוני הטרור ברצועת עזה להליך ייצור הרקטות.

מהם הגורמים שהביאו את ארדואן לאיים בצורה כה חמורה על ישראל? צריך לזכור, שאימים אלה באים על רקע ההתקרבות הטורקית לסוריה-איראן: ארדואן העביר את חלקו הגדול של העשור הקודם בניסיון להפיל את משטרו של בשאר אל-אסד בסוריה, ניסיון שהתרחש לאחר שארדואן טיפח מערכת יחסים אישית והדוקה עם אסד בין 2007 ל-2010, כחלק בלתי נפרד ממדיניות השאיפה של אנקרה ל"אפס בעיות" עם שכנותיה. בשלב מסוים - היום זה נשמע לנו כאגדה - ארדואן אף ניסה לתווך בשיחות שלום בין סוריה לבין ישראל. החיזור הטורקי הנוכחי אחר אסד, אותו כינה ארדואן לא אחת 'טרוריסט', קשור בעיקר, אך לא רק, להפרות סדר אנטי-סוריות שהתרחשו במספר ערים ברחבי טורקיה. בבירה אנקרה, מפלגות האופוזיציה קוראות לגירוש המוני של פליטים סוריים, והממשלה פונה למשטר הסורי, אותו ביקשה בעבר להפיל, כדי לסייע בפתרון הבעיה. ההתפרעויות חשפו מתחים שנמשכים זמן ארוך בין סורים לבין טורקים, מתחים שהוחמרו בשל הלחצים הכלכליים שהביאה האינפלציה הגבוהה בטורקיה. כאמור, הנושא הסורי מהווה איום על הפופולריות של ארדואן בטורקיה ומחזק את הביקורות נגדו. מעבר לזה, יש כאן חיזוק הקשר בין טורקיה, סוריה, איראן ורוסיה, תהליך שהחל במפגש של שרי החוץ של ארבע המדינות כבר במאי 2023, במוסקבה. יש להזכיר, על רקע זה, כי טורקיה היא חברת נאט"ו.

האיום הטורקי על ישראל והעימותים הטורקיים-ישראליים בעשור וחצי האחרונים סיפקו למפלגת הצדק והפיתוח ולמנהיגה הזדמנויות למצב עצמם כאלופי האסלאם, ובכך לבצר את בסיס הבוחרים שלהם. בסיס זה נמצא תחת איום עקב שחיקת סמכותם הפוליטית והמשבר הכלכלי המתמשך, ולכן חשוב לארדואן לפעול בצורה בולטת נגד ישראל. לפני כעשור, בעת הקמפיין הראשון שלו לנשיאות, ארדואן הציג את עצמו בשלטי חוצות גדולים כמי שהצליח לכופף את ישראל עם התנצלותה של האחרונה על המאוי מרמרה. זאת גם הסיבה לכך שקשרי התעופה, התיירות והמסחר בין ישראל ובין טורקיה, פסקו כמעט לחלוטין בהוראת ארדואן, שהרי לפני אוקטובר 2023 ועל אף עומק המשברים שידעו יחסי המדינות בעבר, המסחר - לא רק שמעולם לא נפגע אלא אף שילש את עצמו. ולמרות זאת, ארדואן עדיין זוכה לביקורות קשות מבית ולהפגנות יזומות נגד המדיניות שלו כלפי ישראל, שנתפסת כרופסת בקרב מעגלים מסוימים בשל היחסים הדיפלומטיים שעדיין עומדים על כנם וכן בשל העובדה שהרבה מאספקת הגז לישראל מאזרבייג'ן, עוברת דרך טורקיה. הביקורת מבית מגיעה לרוב ממפלגת Yeniden Refah Partisi (מפלגת הרווחה המחודשת), אשר זכתה לפופולריות על חשבון מפלגת הצדק והפיתוח של ארדואן בבחירות המקומיות האחרונות. גם בנאום בו איים ארדואן על ישראל, הוא טרח להגיב ולגנות את אחד מראשי המפלגה, כך שנוצרה התכתבות ישירה בין האיום על ישראל ובין ההתייחסות למפלגה זו.

המחאות מול מפלגת הצדק והפיתוח הן לא רק בענייני כלכלה או פוליטיקת פנים וחוץ; טורקיה מנסה להעביר חוק לפיו יש להרוג כלבים משוטטים אשר אינם נמצאים במעון, חוק אשר התקבל ללא התייעצות עם וטרינרים וגרר מחאה. מחאה שכזו, עלולה להצית מחאה רחבה יותר שתגרור אחריה הפגנות עקב המשבר הכלכלי המתמשך בטורקיה,

מחאה שעלולה להתדרדר בסגנון מהומות גזי פארק מ-2013 ואולי אף מעבר לה. על כן יש חשיבות גדולה לשמירת התמיכה בארדואן מבית.

מעבר לכך, יש לחזור ולהדגיש את יחסיה של טורקיה עם חמאס, את העובדה כי על אף שקראה למנהיגיו לעזוב את טורקיה לאחר ה-7 באוקטובר דבר לא נעשה בעניין. התמיכה הטורקית בחמאס מגיעה על חשבון אזרחים טורקים מן השורה, יהודי טורקיה, אשר מאוימים בימים אלה בהעברת חוק האוסר החזקת שתי אזרחויות במקביל, ישראלית וטורקית, בשל בעיות נאמנות לכאורה בקרב יהודי טורקיה.

מה המשמעות האמיתי של האיום?

קשה להאמין שטורקיה תשלח יחידות צבאיות לעזה בשלב זה. נזכיר שהיחסים הדיפלומטיים בין טורקיה לבין ישראל עדיין קיימים. מעבר לכך, הטורקים כבר איימו בעבר לשלוח משטרים ולפגוע בישראל, הן לאחר אירועי המאויי מרמרה ב-2010 והן בעקבות הכעס שהפגינו כשישראל לא אפשרה להם להצניח סיוע הומניטרי לעזה לאחר השביעי באוקטובר. נראה שכרגע זהו מס שפתיים בלבד או שההתייחסות היא לשליחת נשק וסיוע מודיעיני כפי שצוין מעלה. טורקיה והעולם, מציינים בחודש זה חמישים שנה לכיבוש צפון קפריסין (או שחרורו לפי הטורקים) וטורקיה עדיין מאיימת על יוון וקפריסין בנושאים צבאיים ופוליטיים, למרות שיחות השלום ההדדיות.

בנוסף, טורקיה חברה בברית נאט"ו ואין זה סביר להניח שארצות הברית תניח לפעולה כזו להתרחש. יחד עם זאת, בין אם טורקיה מאיימת איומי סרק ובין אם לאו, העובדה שנשיא של מדינה עמה יש לישראל יחסים דיפלומטיים מאיים בפלישה צבאית חמור כשלעצמו. חמור מאוד עבור ישראל, אבל חמור עוד יותר מול ידידות אחרות של טורקיה וכמובן מול החברות בברית נאט"ו, על אף שלמעט מנהיג הימין הקיצוני בהולנד, חירט וילדרס, אף גורם לא השמיע את קולו לאחר האיום.

מעניין לציין, כי הן מול סוריה והן מול יוון, טורקיה מסוגלת לגנות, לאיים, אך גם לנהל משא ומתן בנושאים שונים, כפי שהיה גם עם ישראל בעידן הטרור-ארדואני. ארדואן צוטט לא מכבר באומרו: "אנחנו מאמינים שמועיל לפתוח אגרופים קפוצים. אנחנו רוצים שהמחלוקות ייפתרו באמצעות דיאלוג הדדי ליד שולחן המשא ומתן", אלא שקשה להאמין שטורקיה של ארדואן מסוגלת לאמירות מעין אלו כשמדובר בישראל. אולי התשובה לשאלה אם ארדואן אנטישמי, איתה נפתח מאמר זה, יכולה לתת מענה לתמיהה זו...

ומילת סיום בעניין מג'דל שמש: שנים עשר ילדים שנטבחו בעת משחק כדורגל הוא ענין שבהחלט צריך היה לזעזע את ארדואן, מי שבעצמו החל את הקריירה שלו, כשחקן כדורגל.

פרופ' אפרת אביב היא חוקרת בכירה במרכז בס"א ופרופסור חבר בחוג להיסטוריה כללית באוניברסיטת בר-אילן.

* פתגם טורקי ידוע: Lafla peynir gemisi yürümez.